

## 25. Älghults kyrka. Uppvidinge hd.

Pl. XXXV: 3, 4.

Litteratur: Rogberg: Hist. beskr. om Småland s. 258; Elers: Historia om vägarne i Sverige, Tom 6; L. 1945.

I Älghults kyrka finnes ett runristat gångjärnsbeslag, vilket suttit som det mellersta på den gamla kyrkans största dörr<sup>1</sup>, varifrån det överflyttades till den nya kyrkan, när denna byggdes 1805—1806.<sup>2</sup> Det förvaras numera i sakristian. Där finnas också fem andra järn med samma form som det runristade men utan den för det senare karakteristiska fiskbensornamentiken. Fyra av de förra äro dekorerade med längsgående refflor, sex eller sju till antalet. På ett av dem är hela ytan ornerad med tvärrefflor. Ett fotografi har tagits av det runristade i dess helhet och ett på närmre håll av inskriften.

Järnet är 97 cm. långt. Dess spets har formen av ett treflikigt blad. I dess längdriktning löpa två parallella skåror, mellan vilka de sju spikhålen befinna sig. Det övre av de trenne längsgående fält, vari järnet sålunda uppdelas, är 17 mm. brett, det mellersta 21 mm. och det nedersta 12 mm. brett. Tjockleken är 11 mm. vid den inre ändan, 5 1/2 mm. vid den yttre. Runorna stå i två rader på de övre och mellersta fälten. Deras höjd är identisk med respektive fälts bredd. Utom med de ovan nämnda horisontella strecken har järnet ornerats med snedstreck, som på det nedersta fältet gå snett uppåt mot höger, på det mellersta snett uppåt mot vänster och på det översta i samma riktning som på det nedre. Tillsammans med längdfårorna bilda de ett slags ax- eller fiskbensdekoration. Inskriften lyder:

e l k i r k þ u s n  
 1                      5                      10  
 i h a k r u p t r n  
                                  15                      20

Nr 1 **e** är tydligt stunget. Nr 3 är **k**. Mellan huvudstaven och bistaven märkas dock ett par fördjupningar, nämligen ett kort streck, som går parallellt med bistaven och med sin nedre ända når nästan in till huvudstaven, samt vid andra ändan av detta streck en liten fördjupning, som dock är skild från den andra lilla fåran av ett parti, som aldrig varit genomhugget av någon mejsel, och runan bör säkert ej läsas som **f**. Ej heller har här varit någon stingning. De omtalade ojämnheterna mellan huvudstaven och bistaven i 3 **k** äro förmodligen rostgropar. Flera sådana finnas på andra ställen i inskriften. Bistavens inbuktning på 5 och 19 **r** går ej in till huvudstaven. 7 och 17 **þ** ha lång bistav. 9 **s** är av äldre typ **ʃ**, 10 och 20 **n** ha bistav, som ej skär huvudstaven, likaså 13 **a**. 18 **t** har bistav endast till vänster. Bistaven på 20 **n** fortsättes nedåt av en naturlig fåra i järnet, från vilken bistavens slut dock är tydligt avgränsat. De närmast efter 16 **u** följande runorna har jag fattat som **þ t**. Det senares bistav stöter med sin nedre spets in till bistaven på 17 **þ**, och den sistnämnda runan tillsammans med 18 **t**'s bistav skulle kunna läsas som en binderuna **þk** åtföljd av ett **i**, men bistaven förefaller att vara naturligare inpassad på den följande huvudstaven än på **þ**'s bistav, och binderunor saknas för övrigt i inskriften.

Det synes ej lätt att få någon mening i Älghultsjärnets runor. I A. T. A:s planschsamling har jag emellertid funnit teckningar av ett gångjärn från Stockaryds kyrka i Västra härad, vilket i fråga om sin allmänna typ, dekoration o. s. v. fullständigt överensstämmer med Älghultsjärnet. Det är även försett med runinskrift. De båda gångjärnen ha med all sannolikhet tillverkats av

<sup>1</sup> Rogberg, Elers a. a.<sup>2</sup> Wieselgren: Ny Smål. Beskr. II s. 857.

samma smed. Att **p** i Stockarydsinskriften är av annan typ, **p**, hindrar ej detta antagande. Inskriften lyder: **iag maþr**, alltså verkliga ord men utan någon mening. Inskriften synes hava tillkommit uteslutande av klåfingrighet, och vi böra alltså ej ställa alltför stora förväntningar på Älgultsristningen. Att dess osammanhängande runor skulle ha någon magisk innebörd håller jag ej för troligt, och den besläktade Stockarydsinskriften ger ju ej något stöd åt ett sådant antagande.

Inskriftens första runor **el kirk** leda osökt tanken på \**Elgiaholts kirkia*. Älgult skrives *Elgiahult* DS 1431 år 1304, *Älgulta* DS ns nr 485 år 1404. Hur skall det övriga förstås? Kan **pus** vara en förkortning av *Dominus* (ang. **p** = lat. *D* se s. 22!) eller **pusn** förkortning av något personnamn? Bakom runorna 12—17 **hakraþ** kan möjligen dölja sig namnet på byn *Hagreda* i grannsocknen Sjöås. De sista runorna i inskriften äro 18—20 **trn**, fsv. *Drotin*? I Rosengrens Ny Smål. Beskr. II (Uppvidinge) s. 35 tolkas inskriften »Denna dörr ihakades 1258». I gyllentalsraden på runstaven är **t** = 12, **r** = 5, **n** = 8<sup>1</sup>, men om det finnes något annat exempel på en dylik användning av gyllentalsrunorna är mig ej bekant.

Av denna inskrift hava **el kirk**, förmodligen = \**Elgiaholts kirkia*, upptagits i ordförteckningen.

Beträffande inskriftens ålder kunna vi lägga märke till att **s**-runan är av äldre typ, **l**, och att den sannolikt samtida Stockarydsinskriften saknar svarabhaktivokal mellan **p** och **r** i **maþr**, men de båda inskrifterna uppvisa även drag, som förläna dem en ganska ungdomlig prägel. Om **hakraþ** på Älgultsjärnet är en skrivning för *Hagrydh* — vilket emellertid endast är en gissning — har **æ**-runan här använts felaktigt, och det fullständiga sammanfallet mellan ljuden **æ** och **r** anses ej vara fullbordat förrän på 1200-talet.<sup>2</sup> Som en viktigare hållpunkt för dateringen kan anföras skrivningen **iag** i stället för äldre **iak** i Stockarydsinskriften. Övergången **k** > **g**, **ʒ** i dylik ställning kan ej konstateras förrän vid 1300-talets början och senare.<sup>3</sup> I Smålandslagen, som enl. Noreen: Aschw. § 7: 20 tillkommit 1350—1375, skrives *sik*, t. ex. Schlyter: Corpus VI s. 101, 102, 104.

Den fiskbensornamentik, som förekommer på de båda runristade dörrjärnen från Älgult och Stockaryd, återfinnes på andra medeltida smiden från Småland och de övriga Götalandskapen, t. ex. de praktfulla järnbeslagna kistorna från Rydaholm<sup>4</sup> och Voxtorp<sup>5</sup> och även på de berömda kyrkdörrarna från Moheda<sup>6</sup> och Skirö<sup>7</sup> i Småland, Väversunda<sup>8</sup> i Östergötland, Götunda<sup>9</sup> och Versås<sup>10</sup> i Västergötland m. fl. Det spetsiga mittbladet vid gångjärnsbeslagets yttre ända har också motsvarigheter bland de ovannämnda mycket mera lysande representanterna för den medeltida smideskonsten i dessa bygder.<sup>11</sup> Denna anses ha blomstrat under 1100- och 1200-talen.

<sup>1</sup> Brate: Nordens äldre tideräkning s. 10.

<sup>2</sup> Noreen: Gesch. § 172.

<sup>3</sup> Noreen: Gesch. § 182 a.

<sup>4</sup> Bild hos Romdahl i Fornvännen 1914 s. 236, Wrangel i Värnamo Hemb.-fören:s årsskrift 1928 s. 4.

<sup>5</sup> Romdahl a. a. s. 236, Wrangel a. a. s. 5.

<sup>6</sup> Wrangel i Tidskrift för konsthvetenskap 1928 pl. XXIX.

<sup>7</sup> Wrangel: senast a. a. pl. XXX.

<sup>8</sup> Janse: Medeltidsminnen från Östergötland, fig. 9.

<sup>9</sup> Romdahl a. a. s. 242.

<sup>10</sup> Romdahl a. a. s. 240; se ang. dessa frågor även E. Lundberg i Rtg. 1927 s. 49 ff.

<sup>11</sup> Wrangel i Värnamo hembygdsfören:s årsskrift 1928 s. 8.